

**UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „ILARION V. FELEA”
ȘCOALA DOCTORALĂ INTERDISCIPLINARĂ
DOMENIUL *TEOLOGIE***

***ICONOMIE ȘI ACRIVIE*
ÎN TRADIȚIA CANONICĂ A BISERICII ORTODOXE**

Rezumatul tezei de doctorat

**Conducător științific
Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin RUS**

**Doctorand
Pr. Florin Ioan AVRAM**

**Arad,
2020**

CUPRINS

INTRODUCERE	8
1. Argument	8
2. Motivația alegerii temei de cercetare	9
3. Stadiul actual al cercetării	9
4. Obiectivele cercetării	12
5. Metodologia cercetării și izvoarele analizate	12
6. Structura lucrării	13
7. Perspective	15
CAPITOLUL I	
Principiile iconomiei și acriviei în teologia ortodoxă	16
I. 1. Preliminarii	16
I. 2. Fundamentele principiului iconomiei și relația sa cu principiul acriviei	17
I. 2. 1. Etimologia termenilor <i>oikonomia</i> și <i>akribeia</i>	18
I. 2. 2. Iconomie și acrivie în scrierile biblice	20
I. 2. 3. Iconomia și acrivia în scrierile patristice	22
<i>I. 2. 3. 1. Conceptul de oikonomia în viziunea lui Atticus, episcopului</i> <i>Constantinopolului (404-425)</i>	23
<i>I. 2. 3. 2. Conceptul de oikonomia în viziunea Sfântului Chiril al Alexandriei</i> <i>(412-444)</i>	24
<i>I. 2. 3. 3. Conceptul de oikonomia în viziunea patriarhului Evloghie al</i> <i>Alexandriei (580-607)</i>	27
<i>I. 2. 3. 4. Conceptul de oikonomia în viziunea Sfântului Anastasie Sinaitul</i> <i>(630-700)</i>	28
<i>I. 2. 3. 5. Patriarhul Ioan al VI-lea al Constantinopolului (712-715) și</i> <i>iconomia</i>	30
<i>I. 2. 3. 6. Conceptul de oikonomia în viziunea Sfântului Teodor Studitul (759-</i> <i>826)</i>	31

I. 2. 3.7. <i>Iconomia în viziunea patriarhul Nicolae Misticul al Constantinopolul (901-907; 912-925)</i>	33
I. 2. 3. 7. 1. <i>Dispozițiile canoanelor bisericești și ale legii civile referitoare la căsătorie</i>	33
I. 2. 3. 7. 2. <i>Disputa tetragamică</i>	34
I. 3. Status quaestionis. Principiile economiei și acriviei în cercetarea actuală	38
Concluzii	44

CAPITOLUL II

Iconomia și acrivia în tradiția canonică a Bisericii Ortodoxe	46
II. 1. Preliminarii	46
II. 2. Acrivia în textul canoanelor din colecția fundamentală	51
II. 2. 1. <i>Înțelesul acriviei în canoanele: 9, Sinodul al III - lea Ecumenic, canonul 14, Sinodul al VII - lea Ecumenic, 5, 10 și 14 ale Sinodului de la Sardica, canonul 1 al Sfântului Ciprian, 10 al lui Petru al Alexandriei și canonul 2 al Sfântului Atanasie cel Mare</i>	51
II. 2. 2. <i>Acrivia gramaticală în canoanele 15 și 89 ale Sfântului Vasile cel Mare, 3 al Sfântului Grigorie de Nyssa și canonul 14 al Sfântului Timotei al Alexandriei</i>	65
II. 2. 3. <i>„Canonul acriviei” în conformitate cu canoanele 3 al Sinodului din Ancira, 3, 13, 29 și 37 ale Sinodului Trulan, 5 al Sinodului I-II Constantinopol, 4 al Sfântului Grigorie de Nyssa, 1 și 3 ale Sfântului Vasile cel Mare</i>	70
II. 3. Iconomia în textele canoanelor din colecția fundamentală	85
Concluzii	91

CAPITOLUL III

Relația dintre principiul economiei și cel al acriviei	92
III. 1. Preliminarii	92
III. 2. Dezacordul în formularea definiției	93
III. 2. 1. <i>Definițiile Părinților și scriitorilor bisericești</i>	94
III. 2. 2. <i>Definiții ale altor autori mai recenți</i>	96
III. 3. Condiții generale pentru exercitarea economiei bisericești	97
III. 4. Condiții speciale în exercitarea economiei bisericești	103

III. 5. Iconomia, mai rigidă decât acrivia.....	115
III. 6. Competența în aplicarea iconomiei în cazuri concrete.....	116
<i>III. 6. 1. Competența în aplicarea iconomiei cu privire la sancțiuni.....</i>	<i>116</i>
<i>III. 6. 2. Aplicarea iconomiei în alte situații din viața Bisericii.....</i>	<i>121</i>
III. 7. Limitele iconomiei folosind exemple ale legii canonice.....	122
<i>III. 7. 1. Exemple de canoane în care iconomia nu poate fi aplicată.....</i>	<i>123</i>
<i>III. 7. 2. Exemple de canoane în care iconomia este permisă.....</i>	<i>123</i>
III. 8. Iconomia, dreptul cutumiar și principiul egalității. Critica jurisprudenței laice a canoanelor ortodoxe.....	126
Concluzii.....	129
 CAPITOLUL IV	
Iconomie și acrivie în practica Bisericii Ortodoxe.....	130
IV. 1. Conceptele de „iconomie divină” și „iconomie bisericească”.....	130
IV. 2. Înțelesurile teologice ale acriviei.....	133
IV. 3. Iconomie și acrivie în administrarea Tainelor.....	135
IV. 4. Iconomie și acrivie în primirea celor de alte credințe în Biserică.....	141
IV. 5. Căsătoriile mixte în tradiția canonică a Bisericii.....	149
<i>IV. 5. 1. Prevederi canonice privitoare la căsătoriile mixte.....</i>	<i>151</i>
<i>IV. 5. 2. Documentul Sfântului și Marelui Sinod cu privire la căsătorie și chestiunea căsătoriilor mixte.....</i>	<i>163</i>
IV. 6. Eclesiologia ortodoxă și celelalte confesiuni creștine, între acrivie și iconomie.....	178
<i>IV. 6. 1. Interpretarea caracterului eclesiologic al celorlalte confesiuni creștine. Perspective ecumenice.....</i>	<i>180</i>
IV. 7. Canoanele Bisericii și duhovnicia.....	184
IV. 8. Iconomia Bisericii din punct de vedere al teologiei pastorale.....	190
Concluzii.....	196

CAPITOLUL V

Iconomie și acrivie în practica Bisericilor Ortodoxe.....	197
--	------------

V. 1. Preliminarii.....	197
V. 2. Teorii actuale ale iconomiei și acrviei în teologia ortodoxă.....	200
V. 2. 1. În Biserica Ortodoxă Greacă.....	200
<i>V. 2. 1. 1. Vasile al III-lea al Anchialosului.....</i>	<i>200</i>
<i>V. 2. 1. 2. Misororas.....</i>	<i>201</i>
<i>V. 2. 1. 3. N. Amvrasis.....</i>	<i>201</i>
<i>V. 2. 1. 4. Ch. Andrutsos.....</i>	<i>202</i>
<i>V. 2. 1. 5. K. Dyovouniotis.....</i>	<i>203</i>
<i>V. 2. 1. 6. K. Karnapas.....</i>	<i>204</i>
<i>V. 2. 1. 7. D. Petrakakos.....</i>	<i>205</i>
<i>V. 2. 1. 8. P. Komninos.....</i>	<i>205</i>
<i>V. 2. 1. 9. C. Canellopoulos.....</i>	<i>206</i>
<i>V. 2. 1. 10. D. Georgiadis.....</i>	<i>206</i>
<i>V. 2. 1. 11. D. Balanos.....</i>	<i>209</i>
<i>V. 2. 1. 12. P. Bratsiotis.....</i>	<i>210</i>
<i>V. 2. 1. 13. H. Alivizatos.....</i>	<i>210</i>
<i>V. 2. 1. 14. I. Kotsonis.....</i>	<i>211</i>
<i>V. 2. 1. 15. I. Zizioulas.....</i>	<i>213</i>
V. 2. 2. În Biserica Ortodoxă Rusă.....	215
<i>V. 2. 2. 1. A. Ivantsov-Platonov.....</i>	<i>215</i>
<i>V. 2. 2. 2. M. Bulgakov.....</i>	<i>216</i>
<i>V. 2. 2. 3. A. Maltzev.....</i>	<i>217</i>
<i>V. 2. 2. 4. P. Svetlov.....</i>	<i>217</i>
<i>V. 2. 2. 5. Mitropolitul Antonie Khrapovitsky.....</i>	<i>218</i>
<i>V. 2. 2. 6. N. Zernov.....</i>	<i>219</i>
<i>V. 2. 2. 7. L. Zander.....</i>	<i>220</i>
<i>V. 2. 2. 8. G. Florovsky.....</i>	<i>221</i>
<i>V. 2. 2. 9. Patriarhul Serghie Stragorodsky.....</i>	<i>223</i>
<i>V. 2. 2. 10. Conferința teologică de la Moscova din 1945.....</i>	<i>224</i>
V. 2. 3. În Biserica Ortodoxă Sârbă.....	226
<i>V. 2. 3. 1. Nicodim Milaș.....</i>	<i>226</i>

V. 2. 3. 2. <i>Iustin Popovici</i>	228
V. 2. 4. În Biserica Ortodoxă Română	228
V. 2. 4. 1. <i>Gh. Cronț</i>	233
V. 2. 3. 2. <i>D. Stăniloae</i>	234
V. 2. 4. 3. <i>L. Stan</i>	236
V. 2. 4. 4. <i>Ioan N. Floca</i>	237
Concluzii	237
CONCLUZII GENERALE	239
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ	247

Rezumatul tezei de doctorat

Problematika *acriviei* și *iconomiei* bisericești constituie o temă fundamentală a dreptului canonic ortodox. *Acrivia* și *iconomia* formează cei doi poli între care se desfășoară lucrarea Bisericii, atât față de proprii ei membri, cât și față de creștinii din afara ei. Cele două principii fundamentale ale dreptului canonic ortodox se raportează la planul dumnezeiesc al *mântuirii*, descoperit și împlinit prin întruparea Mântuitorului Iisus Hristos. Prin aplicarea *acriviei* și a *iconomiei*, Biserica urmărește același scop, și anume *mântuirea credincioșilor*.

În privința aplicării canoanelor, Biserica Ortodoxă se orientează după două principii canonice fundamentale: *acrivia* (gr. *ἀκρίβεια*-exactitate, precizie, rigoare, strictete, severitate) și *iconomia* (gr. *οἰκονομία*-administrare, excepție, dispensă, derogare, acomodare). Pe de o parte, principiul *acriviei* canonice implică respectarea cu strictete și aplicarea riguroasă de către Biserică a prescripțiilor stabilite de canoane. Pe de altă parte, practicarea *iconomiei* bisericești presupune scăderea rigorii dispozițiilor canonice sau chiar suspendarea aplicării acestora de către autoritatea bisericească, în funcție de interesul Bisericii și de cel al credincioșilor. Principiul *iconomiei* se întemeiază pe faptul că dreptul bisericesc consideră legile ca prescripții pe care autoritatea bisericească le poate aplica, în funcție de împrejurări, fie cu îngăduință, fie cu asprime. Făcând uz de *iconomie*, Biserica poate „să îndulcească” severitatea (*akribeia*) prescripțiilor canonice sau chiar să suspende aplicarea canoanelor pentru anumiți credincioși, însă doar în împrejurări excepționale și doar pentru motive binecuvântate. Aplicarea *iconomiei* bisericești nu implică niciodată abrogarea canonului și implicit încălcarea *acriviei*. Într-un cuvânt, *iconomia* bisericească exprimă atitudinea plină de bunăvoință a autorității bisericești atât față de membrii Bisericii care încălcă dispozițiile acesteia, cât și față de creștinii din afara ei care doresc să devină membri ai *Ecclesiei*.

Alegerea temei de cercetare doctorală se întemeiază pe două motive. În primul rând, subiectul este unul de actualitate. *Acrivia* și *iconomia* bisericească sunt două principii canonice fundamentale. În zilele noastre, *iconomia* este un termen frecvent folosit în practica Bisericii Ortodoxe. *Iconomia* constituie un instrument eficace pe care Biserica îl utilizează astăzi pe scară largă în cult (administrarea Sfintelor Taine), în activitatea misionară și pastorală, precum și în dialogul ecumenic cu diferite confesiuni creștine, în scopul apropierii de învățăturile de credință ale acestora. Astfel, Biserica Ortodoxă are la îndemână un instrument unic, dinamic din perspectivă

pastorală și de drept, pe care îl poate utiliza la soluționarea unor probleme aflate între normă și viața practică. Al doilea motiv care mă determină să abordez această temă este unul pur profesional. Sunt pe deplin conștient că aprofundarea problematicii *acriviei* și *iconomiei* îmi este de un real folos în activitatea pastorală pe care o desfășor în cadrul parohiei.

Problematika *acriviei* și *iconomiei* bisericești a făcut obiectul a numeroase lucrări în literatura de specialitate din străinătate. Subiectul a fost abordat atât de către teologii ortodocși, în special de către cei greci, cât și de către teologii romano-catolici. În bibliografie anexată am menționat selectiv cele mai importante lucrări care abordează problematica *acriviei* și *iconomiei* bisericești. Dintre acestea se disting monografiile lui H. Alivizatos¹, și cea a arhiepiscopului Atenei, Hieronimos Kotsonis². În afară de aceste monografii, menționăm articolele elaborate de către episcopul Aristarchos de Xenoupolis³, Panteleimon Rodopoulos⁴, Dimitrios Salachas⁵. Teologii romano-catolici au abordat conceptul de *oikonomia* în dreptul canonic bizantin, precum și evoluția doctrinei *iconomiei* bisericești, de la origini și până în secolul al XI-lea; este vorba de articolele lui Kamiel Duchatelez⁶, Pierre Rai⁷, Gilbert Dagron⁸, Heinz Ohme⁹. Există și lucrări mai recente care abordează din perspectivă teologică învățătura despre *iconomie* și aplicarea acesteia în cultul Bisericii; dintre acestea menționăm articolele lui F. J. Thomson¹⁰, Kamiel Duchatelez¹¹, Pierre L'Huillier¹², Pierre Rai¹³, Carolina Cupane¹⁴, A. de Halleux¹⁵ ș. a.

¹ H. Alivizatos, *Hê Oikonomia kata ton kanonikon dikaion tês Orthodoxou Ekklêsias*, Athens, 1949.

² Jérôme Kotsonis, *Problèmes de l'Économie ecclésiastique*, traduction française par l'Archimandrite Pierre Dumont, O.S.B. (coll. Recherches et synthèses, section de dogme, II), Éditions J. Duculot, S. A., Gembloux, 1971.

³ Aristarchos, Bishop of Xenoupolis, „The notion of Economy in the Greek Orthodox Church”, în *Εἰς μνήμην Μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου (Στεφανίδου)*, Ἀθήναι, 1984, p. 117-131.

⁴ Panteleimon Rodopoulos, „Oikonomia nach Orthodoxem Kirchenrecht”, în Παντελεήμονος Ροδοπούλου (Μητροπ. Τυρολόης καὶ Σερεντίου), *Μελέται Α΄, Κανονικὰ-Ποιμαντικὰ-Λειτουργικὰ-Οἰκουμενικὰ-Διάφορα*, Θεσσαλονίκη, 1993, p. 229-240.

⁵ Dimitrios Salachas, „Il principio di ‚oikonomia‘ e di ‚akribeia‘ nella Chiesa Ortodossa Greca odierna”, în *Nicolaus*, 4 (1976), p. 301-340.

⁶ Kamiel Duchatelez, „La notion d'économie et des richesses théologiques” în *Nouvelle Revue Théologique*, 92 (1970), p. 267-292.

⁷ Pierre Rai, „L'Économie dans le droit canonique byzantin des origines jusqu'au XIe siècle. Recherches historiques et canoniques”, în *Istina*, 3 (1973), p. 260-326.

⁸ Gilbert Dagron, „La règle et l'exception. Analyse de la notion d'économie”, în Dieter Simon (ed.), *Religiöse Devianz. Untersuchungen zu sozialen, rechtlichen und theologischen Reaktionen auf religiöse Abweichung im westlichen und östlichen Mittelalter*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1990, p. 1-18.

⁹ Heinz Ohme, „Oikonomia im monenergetische-monotheletischen Streit”, în *Zeitschrift für antikes Christentum*, 12 (2008), p. 308-343.

¹⁰ F. J. Thomson, „Economy: An Examination of the Various Theories of Economy Held within the Orthodox Church, with Special Reference to the Ecumenical Recognition of the Validity of non-Orthodox Sacraments” în *Journal of Theological Studies*, 16 (1965), p. 368-420.

Teologii români au fost preocupați, la rândul lor, de problematica iconomiei bisericești. Primele studii care abordează *iconomia* bisericească în raport cu dreptul bisericesc îi aparțin lui Gheorghe Cronț¹⁶. De asemenea, Isidor Todoran face o prezentare a noțiunii de *iconomie* și o privire istorică cu privire la folosirea *iconomiei* în viața Bisericii. Autorul insistă asupra temeiului dogmatic al *iconomiei*¹⁷. Părintele profesor Dumitru Stăniloae consacră un studiu iconomiei bisericești (*Iconomia în Biserica Ortodoxă*)¹⁸. Studiul este alcătuit din următoarele părți: noțiunea generală a *iconomiei* și raportul ei cu *acrvia*, criteriile iconomiei în istoria Bisericii (existența criteriului prim al iconomiei la eterodocșii contemporani, problema criteriului al doilea al iconomiei în situația raporturilor actuale ale confesiunilor creștine) și interpretarea dogmatică a celor două criterii ale iconomiei privite împreună. Studiul lui Dumitru Stăniloae abordează problemele de bază ale iconomiei în Biserica Ortodoxă; autorul oferă răspunsuri concrete în problema primirii eterodocșilor la ortodoxie. Părintele Stăniloae afirmă că în folosirea iconomiei „iubirea este starea dinamică de comunicativitate maximă și tot mai deplină de la cel ce iubește la cel iubit... În iubire se depășește antinomia, pe care nu o puteau depăși cele două teorii ale teologilor greci și ruși. Teologii greci afirmă că Biserica este cu totul închisă în granițele ei. În schimb, teologii ruși afirmă că nu există granițe ale Bisericii; granițele *Ecclesiei* se întind până unde se întind Tainele săvârșite canonic”¹⁹.

Părintele profesor Liviu Stan consacră un studiu iconomiei bisericești („Iconomie și intercomuniune”)²⁰. În opinia sa, iconomia bisericească își are izvorul în iconomia divină, atât sub aspectul ei dogmatic, cât și sub cel canonic-disciplinar. Iconomia bisericească este folosită practic din dragoste față de oameni.

¹¹ Kamiel Duchatelez, „L'économie baptismale dans l'Église Orthodoxe”, în *Istina* 16 (1971), p. 13-36; Kamiel Duchatelez, „Le principe de l'économie baptismale dans l'antiquité chrétienne”, în *Istina*, 18 (1973), p. 327-358; Kamiel Duchatelez, „L'économie dans l'Église Orthodoxe”, în *Irénikon*, 66; 2 (1973), p. 198-206.

¹² Pierre L'Huillier, „L'économie dans la tradition de l'Église Orthodoxe”, în *Jahrbuch der Gessellschaft für das Recht der Ostkirchen* 6 (1983), p. 19-38.

¹³ Pierre Raï, „L'économie chez les Orthodoxes depuis 1755” în *Istina*, 3 (1973), p. 359-368.

¹⁴ Carolina Cupane, „Appunti per uno studio dell' oikonomia ecclesiastica a Bisanzio”, în *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 38 (1988), p. 53-73.

¹⁵ A. de Halleux, „'Oikonomia' in the First Canon of St. Basil”, în *Patristic and Byzantine Review*, 6 (1987), p. 53-64.

¹⁶ Gheorghe Cronț, „Iconomia în dreptul bisericesc ortodox”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-9 (1937), p. 417-448; Gheorghe Cronț, *Dispensa și grațierea în dreptul bisericesc ortodox*, București, 1937, p. 1-72.

¹⁷ Pr. prof. Isidor Todoran, „Principiul iconomiei din punct de vedere dogmatic”, în *Studii Teologice*, anul VII (1955), nr. 3-4, p. 139-149.

¹⁸ Dumitru Stăniloae, „Iconomia în Biserica Ortodoxă”, în *Ortodoxia*, anul XV (1963), nr. 2, p. 152-186.

¹⁹ Dumitru Stăniloae, „Iconomia în Biserica Ortodoxă”, anul XV (1963), nr. 2, p. 182.

²⁰ Pr. prof. Liviu Stan, „Iconomie și intercomuniune”, în *Ortodoxia*, anul XXII (1970), nr. 1, p. 5-19.

Arhimandritul dr. Chesarie Gheorghescu tratează învățătura ortodoxă despre *iconomia* bisericească în lucrarea *Învățătura ortodoxă despre iconomia divină și iconomia bisericească*, Mănăstirea Dintr-un lemn – jud. Vâlcea, 2001²¹. În monografia sa, părintele Chesarie Gheorghescu valorifică bibliografia românească anterioară referitoare la iconomie. Nu în ultimul rând, Iulian Mihai L. Constantinescu, lector universitar la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova, a elaborat lucrarea *De impedimentis matrimonii. De la acrivia canonică la iconomia bisericească*, (Craiova, 2010); în această lucrare, autorul prezintă impedimentele la căsătorie, ca Taină a Bisericii și ca instituție juridică a statului, din perspectivă ortodoxă. Problematika piedicilor sau impedimentelor la căsătorie este tratată din perspectiva dreptului canonic ortodox. Iulian Mihai Constantinescu se referă la noțiunile de *acrivie* și *iconomie* care privesc Sfânta Taină a Cununii.

Mai recent, revista *Review of Ecumenical Studies* îi consacră un număr special *iconomiei* bisericești. Revista grupează o serie de articole care au ca subiect *iconomia* bisericească sub titlul *Ecumenism Between Akribeia and God's Economy / Ökumene zwischen Akribeia und Oikonomia*²².

În concluzie, prezentarea literaturii de specialitate, care nu este deloc satisfăcătoare, relevă faptul că se impune aprofundarea și actualizarea subiectului *acriviei* și *iconomiei* bisericești.

Cercetarea noastră are ca obiect problematica *acriviei* și *iconomiei* bisericești în tradiția canonică și în practica Bisericii Ortodoxe. Analiza conceptului de *oikonomia* implică raportarea sa la *akribeia*. Ne propunem să atingem următoarele obiective:

- sensul și definiția conceptului de *acrivia* (*ἀκρίβεια*) în tradiția canonică a Bisericii Ortodoxe;
- sensul, definiția și terminologia conceptului de *iconomie* (*οἰκονομία*) în tradiția canonică a Bisericii Ortodoxe;
- stabilirea tipurilor *iconomiei* bisericești;
- scopul *iconomiei* bisericești;
- condițiile de aplicare ale *iconomiei* bisericești;
- limitele și durata aplicării măsurilor de *iconomie* bisericească.

²¹ Lucrarea a fost publicată într-o primă ediție în revista *Studii Teologice*, anul XXXII (1980), nr. 3-6, p. 297-516.

²² Monica Elena Herghelegiu, „The Benefits of the Application of the Principle of oikonomia in the Dialogue between the Orthodox Church and other Christian Churches”, în *Review of Ecumenical Studies*, 2 (2011); Florian Schuppe, „Seelsorge an den Grenzen der Kirche Die Oikonomia als Schlüssel zum Verständnis des orthodoxen ökumenischen Handelns”, în *Review of Ecumenical Studies*, 2 (2011); Emanuel P. Tăvală, „Iconomia din perspectiva dreptului canonic ortodox”, în *Review of Ecumenical Studies*, 2 (2011); Constantin Rus, „Canoanele 1 și 47 ale Sfântului Vasile cel Mare și problema iconomiei”, în *Review of Ecumenical Studies*, 2 (2011).

Demersul nostru pornește de la premisa că, în dreptul canonic, *acrivia* (*akribeia*) și *iconomia* (*oikonomia*) formează un cuplu dinamic de principii canonice care nu se exclud reciproc. Analiza conceptului de *oikonomia* implică raportarea sa la *akribeia*. Abordarea problematicii *acriviei* și *iconomiei* bisericești implică utilizarea diverselor metode de cercetare, cum ar fi: metoda analizei și sintezei, metoda descriptivă și metoda explicativă a fenomenelor descrise, ceea ce implică desigur și un demers comparativ. Studiarea *acriviei* și *iconomiei* bisericești presupune totodată un demers interdisciplinar, în sensul că cele două principii canonice vor fi abordate atât din perspectivă teologică, cât și din perspectivă istorică și filologică. În lucrarea de față intenționăm să îmbinăm metodele de cercetare utilizate și să le aplicăm concomitent, astfel încât expunerile istorice să nu conste din enumerarea în ordine cronologică a unor simple date istorice, dezgolite de conținut și sens eclesiologic și canonic, ci ele să contribuie la înțelegerea realităților teologice.

Demersul nostru presupune parcurgerea a două etape. Într-o primă etapă avem în vedere definirea conceptelor canonice de *acrivia* și *iconomia*, precizarea originii și evoluției învățaturii ortodoxe despre *iconomia* bisericească. Într-o a doua etapă, ne propunem să prezentăm modul concret de aplicare a principiilor *acriviei* și *iconomiei* de către autoritatea bisericească.

Cercetarea noastră se bazează în special pe investigarea izvoarelor scrise: cărțile *Noului Testament*, scrieri patristice și postpatristice, corespondența epistolară și colecțiile de canoane. Pe tot parcursul cercetării am încercat să utilizez cu preponderență surse bibliografice primare, izvoare istorice și canonice de limbă latină sau greacă. Toate acestea le-am trecut prin filtrul celor mai recente lucrări și studii apărute în domeniu, în limbi de circulație internațională, mai ales în ceea ce privește problematica *iconomiei* și *acriviei* în cadrul Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe, din insula Creta, Grecia, 2016.

Prezenta lucrare de doctorat, care nu are pretenția unei exhaustivități, dat fiind faptul că tratează probleme canonice dinamice, *iconomia* și *acrivia*, este structurată în cinci capitole, cu lungime și conținut unitar.

Astfel, primul capitol, intitulat „Principiile *iconomiei* și *acriviei* în teologia ortodoxă” reprezintă o prezentare istorică (biblică, patristică și contemporană) a principiilor *iconomiei* și *acriviei*, din punct de vedere ortodox. Am insistat mai mult pe etimologia cuvintelor, pe sensurile lor, cum sunt aceste concepte văzute în Sfânta Scriptură și în scrierile Sfinților Părinți și scriitori bisericești (cum ar fi de pildă Atticus al Constantinopolului, Chiril al Alexandriei, Evloghie al

Alexandriei, Ioan al VI-lea al Constantinopolului, Teodor Studitul, Nicolae Misticul ș. a.), terminând, așa cum era și firesc, cu viziunea autorilor moderni și contemporani, români și străini.

Din această prezentare sintetică s-a putut observa, dincolo de orice îndoială, ca ambele concepte au o fundamentare biblico-patristică serioasă. Cu alte cuvinte, iconomia divină a Sfintei Treimi și-a găsit expresie practică, omenească, în iconomia bisericească ce a fost aplicată de Biserică încă din primele zile ale existenței istorice a acesteia.

Capitolul al doilea, intitulat „Iconomia și acrivia în tradiția canonică a Bisericii Ortodoxe”, analizează modul în care învățătura biblico-patristică despre iconomie și acrivie a fost transpusă în legislația canonică a Bisericii Ortodoxe din primul mileniu. Sunt analizate aceste concepte în textele canoanelor din colecția fundamentală, insistându-se mai ales pe acele canoane, sinodale sau patristice, care exprimă cel mai bine acrivia și iconomia, înțelesul acestora, modul de aplicare, limitele și principiile aplicării acestora.

Se poate lesne concluziona de aici că sfintele sinoade (ecumenice sau locale), dar și Sfinții Părinți care le-au alcătuit, s-au călăuzit întrutotul după cuvântul Scripturii, care zice că „Dumnezeu nu dorește moartea păcătosului, ci să se întoarcă și să fie viu” (Iezechiel 18, 23).

Următorul capitol, al treilea („Relația dintre principiul iconomiei și al acriviei”), tratează, teoretic și practic, modul în care cele două concepte interacționează. Se poate observa un ușor dezacord al diferiților autori în a formula clar și concis modul în care cele două concepte teoretice pot fi aplicate și practic. Tocmai de aceea, a fost nevoie, de-a lungul timpului, de stabilirea unor criterii sau condiții generale și speciale după care să se ghideze autoritatea bisericească în aplicarea iconomiei și a acriviei în diversele cazuri concrete ce s-ar ivi. De asemenea, s-a făcut referire și la autoritatea bisericească în drept să aplice aceste principii, mai ales iconomia, insistându-se pe rolul episcopului eparhial în acest sens, mai ales în ceea ce privește aplicarea sancțiunilor ca urmare a încălcării normelor canonice și regulamentare bisericești.

În ultima parte a acestui capitol am făcut referire și la situațiile concrete, cu exemplificări canonice, în care iconomia poate, sau, din contră, nu poate fi aplicată. De aceea, este imperios necesar să se cunoască limitele acesteia, precum și modul în care aceasta poate fi aplicată, mai ales în zilele noastre, motiv pentru care acest capitol se încheie cu un punct de vedere ortodox asupra impactului legilor civile ale statului asupra normelor canonice milenare ale Bisericii.

Cu cel de-al patrulea capitol („Iconomia și acrivia în practica Bisericii Ortodoxe”) intrăm în sfera practică, concretă, de aplicare la viața bisericească și cea a credincioșilor, a acestor două

principii fundamentale. S-au trecut în revistă cele mai importante sfere de aplicabilitate a acestor principii: administrarea Sfintelor Taine, primirea celor de alte credințe la Biserica Ortodoxă, problematica căsătoriilor mixte (inclusiv în cadrul dezbaterilor Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe), problema intercomuniunii, în viața duhovnicească și practica pastorală a slujitorilor sfintelor altare ș. a.

Ultimul capitol, intitulat „Iconomie și acrivie în practica Bisericilor Ortodoxe” reprezintă o sinteză a opiniilor celor mai reprezentativi teologi (în speță, canoniști, dar nu numai), ai Bisericilor Ortodoxe: Greacă (Ch. Andrutsos, H. Alivizatos, I. Kotsonis, I. Zizioulas ș. a.), Rusă (M. Bulgakov, P. Svetlov, N. Zernov, G. Florovsky ș. a.), Sârbă (Nicodim Milaș, Iustin Popovici) și Română (Gh. Cronț, D. Stăniloae, L. Stan, Ioan N. Floca), în ceea ce privește problematica acriviei și economiei. Am remarcat că, deși ușor împărțite, în funcție de orientarea personală sau a Bisericilor din care fac parte, opiniile acestora sunt de un real folos în a ne contura o imagine cât mai clară și mai completă asupra a ceea ce reprezintă acrivia și economia nu doar în operele lor particulare ci, prin extensie, și în cadrul Bisericilor din care aceștia fac parte.

Cunoașterea exactă a acestor două concepte canonice fundamentale, acrivia și economia, sunt de un real folos în zilele noastre, mai ales în ceea ce privește latura practică a vieții bisericești, pastorale, liturgice și, de ce nu, administrative.

Mai mult, prin aplicarea lor moderată, mai cu seamă a economiei, cu înțelepciune și în funcție de context, Biserica Ortodoxă rămâne mereu deschisă aplicării duhului blândeții, care voiește ca toți cei rătăciți să se întoarcă din nou în sânul ei. În viețuirea sa istorică, Biserica nu dorește altceva decât să aplice, să transpună economia dumnezeiască treimică și a Întrupării Domnului, în viața sa eclesială și a credincioșilor săi, rugându-se în permanență, așa cum a făcut și Mântuitorul Hristos, ca, în cele din urmă, „toți să fim una” în El (cf. Ioan 17, 21).

În ultima vreme, teologii ortodocși, dar nu numai, au fost din ce în ce mai interesați de semnificația *oikonomiei* și a *akriviei*, care sunt o parte integrantă a tradiției canonice a Bisericii Ortodoxe Ecumenice. Problematika acestor două principii, sau instituții canonice, nu este însă ușor de analizat, din motive lesne de înțeles, care se referă mai ales la definirea acestor concepte, modul în care ele operează, limitele lor ș.a.

Astăzi, când teologii occidentali se confruntă cu probleme ce par a nu avea o rezolvare, de multe ori se îndreaptă spre Răsărit pentru inspirație și se întreabă: „Nu există oare o bogăție ascunsă în practica economiei? Ne poate ajuta să ne rezolvăm problemele?” Ei au în vedere mai

ales aspecte practice, cum ar fi „Poate fi invocată iconomia pentru a rezolva problema comuniunii dintre Bisericile creștine divizate?” Sau, „O Biserică care crede în succesiunea apostolică a episcopilor poate recunoaște alte Biserici unde nu există o astfel de succesiune?” Mai departe, „Când o căsătorie sacramentală eșuează și nu există nicio speranță de restabilire a unirii, poate Biserica, prin iconomie, să acorde o dispensă partenerilor din prima căsătorie și să le permită să intre într-o a doua?” În mod similar, „Dacă un bărbat și o femeie trăiesc într-o uniune care nu poate fi valabilă canonic, poate Biserica să le accepte pocăința și să îi primească în deplină comuniune la Sfânta Împărtășanie, fără a le cere să renunțe la viața lor conjugală?”

În acest demers mai amplu se încadrează și cercetarea doctorală de față, care a încercat să ofere clarificări noționale și terminologice privitoare la cele două concepte invocate, dar și să răspundă la unele din întrebările de mai sus. Astfel, în prima parte a cercetării am încercat, din punct de vedere biblic, patristic și canonic să răspundem la întrebarea „Ce sunt iconomia și acrivia?”. Din capul locului însă, trebuie să eliminăm posibilitatea vreunei definiții precise, însă putem oferi o descriere a funcțiilor lor.

Necesitatea iconomiei apare atunci când există un aparent conflict între aplicarea legii și invocarea duhului creștin, acel „duh al blândeții”. De exemplu, un act ilegal poate să fi provocat o ruptură în viața comunității și apare necesitatea de a vindeca rana pentru a evita viitoare sfidări ale legii sau o altă amenințare a păcii sau chiar acte de violență. Când comunitatea este atât de agresată, cei responsabili pot, într-adevăr, să acționeze ca buni *oikonomoi*, mesageri ai cuvântului lui Dumnezeu. Ei ar trebui să vindece trupul eclesial; ei ar trebui să dezarmeze amenințarea revoltei printr-o blândețe constantă. O astfel de intervenție își are rădăcinile într-o putere misterioasă ce își are originea în cuvântul mântuitor al lui Dumnezeu și în acțiunea Duhului Sfânt. *Oikonomoi* sunt episcopii, fie în eparhiile lor, fie adunați în sinoade de diferite nivele, provinciale, patriarhale și ecumenice, în funcție de importanța problemei. Sursele biblice, patristice și sinodale nu lasă nicio îndoială nici despre prezența acestei instituții în Biserică, nici despre capacitatea episcopilor și a sinoadelor de a o folosi.

Utilizarea iconomiei are, totuși, limite bine precizate. Ea nu poate fi, de pildă, împotriva dogmelor.

De asemenea, aceasta nu trebuie să includă utilizarea unor mijloace greșite, nici măcar pentru scopuri aparent binecuvântate. Nici nu ar trebui să fie o sursă de scandal pentru comunitatea eclesială sau pentru o Biserică locală. În aceste limite, intervenția ar trebui să servească întotdeauna

un scop pozitiv, cum ar fi pacea în cadrul comunității, mântuirea sufletelor, beneficiul spiritual al tuturor celor implicați.

În cele din urmă, din moment ce nevoia de iconomie apare din diferite situații, fiecare utilizare a acesteia este unică. Nu poate și nu trebuie să servească drept precedent pentru acțiunile viitoare.

Mergând mai departe în cercetarea noastră, am ajuns la concluzia ca nicio abordare simplistă a problematicii iconomiei și acriviei nu este benefică acestei probleme complexe. Biserica Ortodoxă a existat întotdeauna conform acestui principiu și a trecut printr-o multitudine de evenimente istorice pentru a ajunge la o înțelegere adecvată a iconomiei.

Cert este ca majoritatea canoniștilor, în frunte cu Pierre L'Huillier, nu au găsit nicio dovadă convingătoare că iconomia însemna în mod tradițional o *derogare* de la lege, de la acrivie. Aceasta a însemnat o *excepție* de la o normă generală, ori de câte ori legea în sine permitea această excepție. Prin urmare, nu a existat antinomie între acrivie, respectarea strictă a legii, și iconomie, respectarea prudentă a aceleași legi. În fiecare caz, a fost respectată legea, norma canonică.

Teoria modernă, care nu s-a bucurat niciodată de un consens real, și care, în aplicarea alternativă a acriviei sau iconomiei ia în considerare oportunitatea, este în contradicție completă cu concepția canonică a Bisericii primare. De fapt, pentru Biserica primară, formele esențiale ale disciplinei au constituit o moștenire intangibilă, revenind la creștinismul primar. După cum a observat G. Florovsky, teoria extensivă și amorfă a iconomiei s-a născut într-o perioadă de decadență în teologia ortodoxă. Că poate exista o multitudine de opinii printre teologii răsăriteni a fost dovedit de faptul că înțelegerea autorității bisericesti vis-a-vis de iconomie a fost contestată de la bazele sale.

Pe de altă parte, sursele determinării iconomiei se regăsesc, în primul rând, în literatura creștină a primelor opt secole, înainte de al șaptelea și ultimul Sinod Ecumenic; în al doilea rând, în atitudinea, cuvintele și acțiunile Bisericii Ortodoxe în ceea ce privește comunitățile eterodoxe; în al treilea rând, și oarecum reținut, în atitudinea bisericilor eterodoxe față de alte Biserici și comunități creștine. Astfel, apar câteva principii ferme:

1) Iconomia aparține însăși esenței Bisericii Ortodoxe. Este permanentă cu permanența Bisericii. Dar nu poate fi definită; este o realitate trăită, care nu poate fi redusă la un concept precis. Cum și în Biserică există stabilitate și flexibilitate, la fel este și cu iconomia. Scopul principal al Bisericii, mântuirea ființelor umane, este neschimbător; la fel și iconomia, care servește același

scop. Dar, întrucât Biserica poate adopta o nouă atitudine, de exemplu, astăzi ea poartă un dialog ecumenic, pe când înainte nu o făcea, la fel și iconomia poate lua noi forme care să răspundă nevoilor noi ale epocilor istorice;

2) Acrivia aparține însăși esenței Bisericii, în același mod în care o face și iconomia. Acrivia înseamnă o exactitate sfântă, chiar și strictă, în respectarea legii. Este practică în principal în mediul monahal, cum ar fi de pildă la Sfântul Munte Athos, unde este considerată expresia celei mai pure iubiri. Ambele sunt manifestări autentice ale tradiției ortodoxe; se echilibrează reciproc. Una nu poate exista fără cealaltă;

3) Iconomia nu trebuie să ignore niciodată dogmele. Dar ar trebui să distingem între dogmă și interpretarea ei. În cazul interpretării, se poate folosi iconomia. Există exemple clasice în această privință. Marele Atanasie a tolerat folosirea termenului latin „persoană” în teologia trinitară, în pofida faptului că el a considerat-o o traducere incorectă a ipostasului. Sfântul Vasile cel Mare s-a abținut să insiste pe divinitatea Duhului Sfânt pentru a-și salva Biserica de interferențele nedorite ale autorității seculare și, de asemenea, din compasiune pentru cei slabi în credința lor.

În dialogul ecumenic se poate folosi iconomia. Chiar Biserica Romei a folosit-o recent, neinsistând pe inserarea adaosului „Filioque” în Crez.

Problema intercomuniunii în Euharistie ar putea servi ca ilustrare a folosirii corecte și greșite a iconomiei în problemele care implică dogma. Astăzi, așa cum am prezentat și noi în cercetarea de față, sunt propuse trei opinii:

a) Intercomuniunea este legitimă numai dacă există comuniune deplină între Biserici. O astfel de poziție este cu siguranță acrivă: este respectarea exactă a tradițiilor ortodoxe; este fundamentată teologic;

b) Ar trebui să existe intercomuniune sau comuniune deschisă între Bisericile creștine ca mijloc de obținere a unității. O astfel de poziție nu este aplicarea corectă a iconomiei, deoarece nu există nicio unitate între Biserici. Încearcă să introducă intercomuniunea sub pretenții false; acest lucru este ca și cum am introduce bancnote fără sprijinul valorii aurului, în timp va apărea inflația. Acceptarea intercomuniunii înaintea unirii ar însemna încălcarea învățăturii de credință, care spune că ar trebui să existe comuniune într-o unică Biserică, nu în Biserici divizate;

c) Intercomuniunea este permisă în rugăciunea și practicile liturgice, în recunoașterea reciprocă a validității Tainelor. Într-adevăr, a devenit o practică destul de comună, în special la

adunările ecumenice, pentru creștinii ortodocși și eterodocși să se roage împreună, chiar și în sărbătorile liturgice, cu excepția împărtășirii comune. În ceea ce privește Tainele, validitatea acestora poate fi recunoscută reciproc prin iconomie, dar a recunoaște validitatea lor nu este același lucru cu a le împărtăși cu o comunitate eterodoxă.

O altă concluzie importantă a cercetării noastre este faptul iconomia nu este aceeași cu dispensarea din teologia latină. Este mai teologică, mai puțin legală ca aceasta.

Mai mult, este mai presus de orice îndoială faptul că iconomia este o realitate teologică chiar în inima Bisericii, înrădăcinată în puterea vie a Duhului, prezentă mereu în comunitatea eclesială.

Este interesant de observat, de asemenea, faptul că atenția teologilor ortodocși s-a îndreptat spontan de la ideea abstractă a iconomiei către persoana concretă a „iconomului”, adică a celui chemat să aplice iconomia; cu alte cuvinte, au continuat să aducă o persoană în centrul atenției. Pentru aceștia, întrebarea centrală a fost „Ce pot face oikonomii?”

Oikonomosul face întotdeauna parte din cinul episcopal; el poate acționa individual în cadrul competenței sale teritoriale sau poate acționa colegial ca membru al unui sinod. Sinoadele există la diferite niveluri în funcție de organizarea Bisericii.

Sarcina iconomului este de a avea grija de „casa” lui Dumnezeu; aceasta este iconomia într-un sens general larg. Un act de iconomie, într-un sens strict și specific, este întotdeauna determinat de o situație extraordinară, de un conflict care cere o soluție, de o rană care are nevoie de vindecare. Este un gest extraordinar în responsabilitatea de a avea grijă de o gospodărie. Ea are totuși limite: nu trebuie să încalce niciodată dogmele. Prin urmare, înainte ca iconomul să acționeze, el trebuie să stabilească dacă este sau nu liber să se miște. El nu poate face nimic împotriva adevărului revelat. O altă limită în utilizarea iconomiei este aceea că ea trebuie să fie echilibrată de practica acriviei. Nu există o regulă concretă cu privire la modul de realizare a acestui echilibru, dar acesta trebuie să existe.

Pe măsură ce Biserica se dezvoltă în istorie, la fel și practica iconomiei, în funcție de context. O definiție precisă ar constrânge-o; deschiderea este o calitate esențială a acesteia. O definiție este imposibilă, dar, cu ajutorul teoriilor cognitive moderne, putem merge poate mai departe și să înțelegem mai bine natura puterii iconomului: orizonturile sale se extind mereu dincolo de limitele legii. El caută înțelegerea scopului Bisericii, mai precis, a scopului lui Dumnezeu prin și în Biserică. Menținându-și atenția asupra Mântuitorului lumii, iconomul

încearcă, de asemenea, să îi salveze pe cei pierduți de turmă. El operează dintr-o anumită intuiție creativă.

Am arătat de asemenea că iconomia izvorăște astfel din contemplarea puterii mântuitoare a lui Dumnezeu. Deoarece înțelegerea acestei puteri nu poate fi epuizată, nici limitele conceptuale ale iconomiei nu pot fi determinate. Biserica nu poate cuprinde într-o definiție propriul său potențial de dezvoltare.

Iconomia, așa cum este înțeleasă în Biserica Ortodoxă, nu există în Biserica Romano-Catolică. Instituțiile legale de „epieikeie”, „echitate”, „dispensare”, „sanatio in radice”, jurisdicție suplimentară și așa mai departe, nu sunt echivalente, nici măcar pe aproape, cu iconomia. Sunt radical diferite. Ele există și funcționează în lumea legilor, niciodată dincolo. Ele sunt instrumente obișnuite de drept și ordine, chiar dacă unele dintre ele sunt rareori utilizate. Sunt perfect definibile; efectul lor este previzibil în mod ireproșabil. Dacă în cererea lor este necesară o judecată personală, domeniul de acțiune al persoanei este limitat la determinarea faptelor cauzei și la aplicarea legii. El trebuie să rămână în limitele orizontului juridic. Dimpotrivă, iconomii trebuie să iasă din ea, chiar în lumea tainică și misterică a credinței.

Un alt rezultat important al cercetării noastre îl reprezintă diferențierea netă între înțelegerea iconomiei în Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică. Deși multe definiții ale iconomiei circulă în Biserica Romano-Catolică, aproape nici una dintre ele nu poate fi acceptată ca reprezentând realitatea complexă existentă în Biserica Ortodoxă. Ele pot fi deficitare din mai multe aspecte. De exemplu: a) Nu menționează limitarea absolută pe care ortodocșii nu încetează să o exprime: iconomia nu ar trebui să încalce dogma; b) Ele nu promovează necesitatea de a echilibra utilizarea iconomiei cu practica acriviei, întrucât cele două alcătuiesc viața Bisericii; c) Se concentrează pe ideea abstractă a iconomiei și nu asupra persoanei iconomului, care are dreptul să-l reprezinte pe Mântuitorul dincolo de orice descriere legală și d) Ei uită caracterul evoluției istorice a iconomiei și îl prezintă ca pe o instituție juridică cristalizată. În orice caz, un transplant util de iconomie de la Biserica Ortodoxă în comunitatea catolică sau protestantă nu este nici posibil, nici de dorit. Mai degrabă, tradiția ortodoxă ar trebui să servească drept inspirație pentru ceilalți creștini, mai întâi pentru a crea un mediu favorabil iconomiei, apoi pentru a stabili reglementarea ei.

Iconomia poate înflori numai dacă echilibrele dintre lumea duhovnicească și lumea juridică (a legilor) sunt bine concepute și aranjate corect. Aceasta înseamnă că fiecare lege, și sistemul

juridic în ansamblu, trebuie să fie în slujba duhovniciei și nu invers. Un exemplu poate ilustra acest concept mai bine decât orice explicație. Iată Taina: Fiul a venit să găsească și să mântuiască pe cei pierduți. Urmează ca orice lege ce privește administrarea Tainei să corespundă imaginii evanghelice. Dacă legile duc la contrariu, fac dificilă apropierea față de păcătos și convingerea păcătosului de a îndeplini condiții aspre înainte de a fi iertat, atunci înseamnă că ceva nu a mers cum trebuia în ceea ce privește mesajul evanghelic. Acest mic exemplu are ca menire să evidențieze problema principală: o comunitate eclesială nu poate practica iconomia decât dacă, prin dovedirea milosteniei, a învățat să treacă de limitele înguste ale legii. O evidențiere copleșitoare a legii, renunțând la libertatea de a căuta taina, facilitează un mediu în care iconomia nu poate înflori.

Mai departe, punerea în practică a iconomiei va depinde de contemplarea continuă a puterii mântuitoare a lui Dumnezeu prin și în Biserică, de înțelegerea noastră din ce în ce mai mare a puterii sfințitoare a Duhului Sfânt. Dogma nu ar trebui să fie nedreptățită în acest proces, dar această regulă este cu dus și întors: ori de câte ori nu există dogmă, utilizarea iconomiei (în sensul strict, însemnând o intervenție extraordinară) nu ar trebui împiedicată. Pentru a oferi din nou un mic exemplu: un iconom poate ajunge la concluzia că puterea mântuitoare a lui Dumnezeu poate mântui un păcătos (să zicem, o persoană divorțată și recăsătorită), în măsura în care poate fi din nou primit în comuniunea Euharistiei. La urma urmei, Mântuitorul care a venit să ierte păcatele poate uita și unirea din care rămân doar amintiri triste. Nu există nicio limită a puterii Sale de mântuire, iar iconomul chemat să aplice iconomia poate să o interpreteze de la caz la caz.

Este evident că gândirea ortodoxă se deplasează direct în inima misterului mântuitor și nu se teme de prăbușirea legii, care este destinată circumstanțelor obișnuite. Acrivia este acolo pentru a susține sistemul juridic, iconomia are curajul să treacă dincolo de el.

În concluzie, poate că putem spune acest lucru: iconomia nu este o normă precisă de acțiune, așa cum sunt instituțiile latine aparent similare. Este un mod de viață în comunitatea creștină. Se bazează pe o înțelegere din ce în ce mai contemplativă a puterii mântuitoare a lui Dumnezeu. Logic vorbind, atât timp cât încă sunt lucruri de aflat despre această putere, iconomia nu poate și nici nu trebuie definită.

La sfârșitul acestei cercetări, am putea spune laconic că, deși practica iconomiei a fost adoptată pe scară largă în cele două milenii ale vieții istorice a Bisericii, nu a existat niciodată un canon care să definească exact conținutul său, modul său de operare, domeniul său de aplicare, categoriile, măsurarea și limitele sale, deoarece, pur și simplu, există și funcționează ca un fapt

empiric. Acest lucru arată, printre altele, că iconomia nu este definită și nici nu trebuie să fie. Dacă a devenit vreodată lege, s-ar transforma în lege, ar deveni literalmente lege și nu ar mai fi pe deplin iconomia atât de anunțată în mod adecvat cu numele ei. Prin urmare, iconomia bisericească funcționează cel mai eficient în diaconia pastorală zilnică a Bisericii, extinzând întruparea Fiului lui Dumnezeu pentru primirea și mântuirea omului. Nevoia de iconomie și filantropie sunt adoptate în funcție de considerentele referitoare la o parte din nevoile persoanei umane, iar pe de altă parte, la „bunăstarea” Bisericii. În ceea ce privește relația dintre acrivie și iconomie, este clar că iconomia se înțelege doar în raport cu acrivia, pe care se bazează să coexiste, să existe și să fie exercitată. În acest sens, iconomia nu este (nici) o metodă hermeneutică. Prin urmare, criteriul oricărei încercări de aplicare a iconomiei în Biserică este o cunoaștere completă a întregului său atribut. În realitate, iconomia este adoptată pentru a păstra acrivia și adevărul ei. În sfârșit, fără a relativiza absolutul ontologic (acrivia), Biserica exercită iconomia în funcție de circumstanțe și de la caz la caz, iar acest lucru, întotdeauna în perspectiva acriviei și niciodată invers.

Cum era și firesc, în ultimul capitol, nu puteam prezenta tot ceea ce se întâmplă acum în materie de aplicare a iconomiei, nu numai din cauza extrem de numeroaselor cazuri existente, dar și datorită naturii inerente a iconomiei. Întrucât iconomia bisericească este o expresie a spiritului nestingherit al libertății creștine, acesta nu poate fi epuizat prin unele cazuri descrise a priori, pentru că ar duce astfel la un ocazionalism condamnat, lipsit de orice izvor spiritual și incapabil de a contrabalansa în total, atașarea Bisericii Ortodoxe față de acrivie. Într-adevăr, ceea ce este specific Bisericii Ortodoxă poate fi rezumat în esență la aceasta: atașamentul ei constant și neschimbat față de comorile Tradiției și, în același timp, flexibilitatea sa datorită iconomiei. Este prin aceasta, pentru mulți, acea Ortodoxie care s-a confruntat de-a lungul timpului atât de des cu diverse situații limită, schimbându-și uneori viața, fără însă a sacrifica o iotă sau o cirtă din învățătură veșnică și neschimbătoare, rămânând pentru totdeauna stâlp și temelie a adevărului (cf. I Timotei 3, 15).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Izvoare biblico – patristico – canonice

1. *Biblice*

1. *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, EIBMBOR, București, 2001;
2. *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, ediția Sfântului Sinod, EIBMBOR, București, 1998.

2. *Patristice*

1. Karlin-Hayter, Patricia, *Vita Euthymii patriarchae CP*, text, introduction and commentary, Éditions de Byzantion, Bruxelles, 1970;
2. Migne, J. P., *Patrologiae cursus completus, series latina*, 221 vol., Parisiis, 1844 – 1864;
3. Migne, J. P., *Patrologiae cursus completus, series graeca*, 161 vol., Parisiis, 1857 – 1866;
4. Miklosich & J. Muller, F., *Acta & Diplomata Graeca Medii Aevi, Sacra & Profana*, tom V, Vindobonae, 1860-1890;
5. Ponticul, Evagnie, *Monahul sau Făptuitorul (Praktikos). O sută de capitole despre viața duhovnicească*, Editura Deisis, Sibiu, 2016;
6. Teodor Studitul, Sfântul, „Scrisoarea 49: Fiului Naucratie”, în vol. *Dreapta credință în scrierile Sfinților Părinți. Sfântul Theodor Studitul, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Amfilohie de Iconium*, vol. I, traducere din limba greacă veche de Pr. Marcel Hancheș, Editura Sophia, București, 2006;
7. Vasile cel Mare, Sfântul, *Epistola 188 (Către Amfilohie, despre canoane)*, în „Scrieri. Partea a treia” (colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”), vol. XII, traducere,

introducere, note și indici Pr. prof. dr. Constantin Cornițescu, Pr. prof. dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988;

8. *** *Actele Martirice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982;

9. *** *Scrierile părinților apostolici*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979;

10. *** *Maximele Părinților – sfaturi înțelepte pentru o viață creștină*, Editura Deisis, Sibiu, 2010;

11. *** *Filocalia*, vol. VIII, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

3. Canonice

1. Alberigo, J., P.-P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, H. Jedin (a cura di), *Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta: editio critica*, edizione bilingue, Centro editoriale dehoniano, Bologna, 2013;

2. Denzinger, Heinrich, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, 43^a ediz. bilingue, a cura di Peter Hünermann, Centro editoriale dehoniano, Bologna, 2012;

3. Denzinger, Heinrich, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum: Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen. Lateinisch – Deutsch*, Verlag Herder GmbH, 2015;

4. Dron, Constantin, *Canoanele. Text și interpretare*, vol. I-II, București, 1933-1935;

5. Floca, Arhid. prof. dr. Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 1992;

6. Joannou, P., *Discipline générale antique*, 4 vol., Grottaferrata, Roma, 1962 – 1964;

7. Mansi, J. D., *Sacrorum Conciliorum. Nova et amplissima Collectio*, 31 vol., Florentiae et Venetiae, 1758 – 1767;

8. Milaș, Dr. Nicodim, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, 2 vol., trad. de Uroș Kovincici și Dr. Nicolae Popovici, Tipografia Diecezană, Arad, 1930 – 1936;

9. Perșa, Răzvan, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele Apostolice și Canoanele Sinoadelor Ecumenice. Studiu introductiv, introduceri, note și traducere*, Ediție bilingva, 3 vol., Editura Basilica, București, 2018;
10. Ralli, G. A., M. Potli, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, 6 vol., Atena, 1852 – 1859;
11. *** *Concilium Quinisextum – Das Konzil Quinisextum*. Translated and introduced by Heinz Ohme, col. Fontes Christiani 82, Turnhout, 2006;
12. *** *Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus*, Libreria Editrice Vaticana, 1989, în lb. rom. trad. de Pr. Ioan Tămaș, Ed. Sapientia, Iași, 2004;
13. *** *Sbornicul*, vol. II, Serdobol, 1938.

II. Lucrări de specialitate (cărți, dicționare, enciclopedii)

1. Abbott, Elizabeth, *Istoria celibatului de la Atena la Elisabeta I, Leonardo da Vinci la Ioana d'Arc, Isaac Newton la Gandhi și Cher*, Editurile Lider și Sirius, București, 2005;
2. Abraham, William J., *Canon and Criterion in Christian Theology from Fathers to Feminism*, Oxford, Clarendon Press, 1998;
3. Abrudan, Dumitru, Emilian Cornițescu, *Arheologia Biblică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;
4. Alexiou, Margaret, *The ritual lament in Greek tradition*, Cambridge University Press, 1974;
5. Alfeyev, Hilarion, *Geheimnis des Glaubens. Einführung in die orthodoxe dogmatische Theologie*, Fribourg, 2003;
6. Alivisatos, H., *H οἰκονομία κατα το κανονικόν της Ὁρθόδοξου ἐκκλησίας*, Athina, 1949;
7. Alivisatos, H., *Die Oikonomia: Die Oikonomia nach dem kanonischem Recht der Orthodoxen Kirche*, translated by A. Belliger. Frankfurt am Main, Lembeck, 1998;
8. Amvrasias, N., *Η Ορθόδοξος Εκκλησία*, Athina, 1902;
9. Anastasion, Atanasie, *Spovedania. Îndrumar*, Editura Sofia, București, 2004;

10. Andreicuț, Andrei, *Spovedanie și comuniune*, Alba Iulia, 1998;
11. Andrusos, Hristu, *Dogmatike tes Orthodoxou Anatolikes Ekklesia*, Athens, 1907;
12. Andrusos, Hristu, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene*, Sibiu, 1930;
13. Antonie de Suroj, *Adierea Duhului: purtarea de grijă față de suflete*, Editura Doxologia, Iași, 2015;
14. Azkoul, Mihail, *An Open Letter to the Orthodox Hiererchy*, Nectaris Press Educational Series, Seattle, 1967;
15. Baconsky, Teodor, *Puterea Schismei. Un portret al creștinismului european*, Editura Anastasia, București, 2001;
16. Badiou, Alain, *Sfântul Pavel. Întemeierea universalismului*, Editura TACT, Cluj-Napoca, 2008;
17. Balanos, D., *Is the Convocation of an Ecumenical Synod Necessary and Advisable?*, Athens, 1939;
18. Barnes, Patrick, *Non-ortodoxii. Învățătura ortodoxă despre <<creștinii>> din afara Bisericii*, Editura Egumenița, Galați, 2005;
19. Barstein, Serge, Pierre Milza, *Istoria Europei*, Editura Institutului European, Iași, 1998;
20. Baudrillard, Jean, Marc Guillaume, *Figuri ale alterității*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002;
21. Băbuș, Emanoil, *Bizanțul, istorie și spiritualitate*, Editura Sophia, București, 2003;
22. Băbuș, Emanoil, *Bizanț și islam în Evul Mediu*, Editura Sophia, București, 2003;
23. Bădescu, Ilie, *Neologia. Cunoașterea ordinii spirituale a lumii. Sistem de sociologie neologică*, Editura Valahia, București, 2001;
24. Bădiliță, Cristian, *Evangelii apocrife*, ediția a III-a, revăzută, Editura Polirom, Iași, 2002;
25. Bălan-Mihilovici, Aurelia, *Istoria culturii și civilizației creștine*, Editura Oscar Print, București, 2002;
26. Bălăceanu-Stolnici, Constantin, *Incursiune în lumea sufletului*, ediția a II-a, Editura Paidea, București, 2004;
27. Bănescu, Nicolae, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. II, Editura Anastasia, București, 2003;

28. Beasley-Murray, G. R., *Baptism in the New Testament*, London, 1962;
29. Beauregard, M. Costa de, *Dumitru Stăniloae. Mică Dogmatică vorbită. Dialoguri la Cernica*, Editura Deisis, Sibiu, 1995;
30. Benoit, J. O., *Le Baptême chrétien au second siècle. La théologie des Pères*, Strasbourg, 1953;
31. Berdiaev, Nikolai, *Sensul creației*, Editura Humanitas, București, 1992;
32. Biggy, Charles, *Creștinii platonicieni din Alexandria*, Editura Herald, București, 2008;
33. Bobrinsky, Boris, *Taina Bisericii*, Editura Patmos, Cluj – Napoca, 2002;
34. Bonis, K., *Introduction aux „doctrines exégétiques” de Jean VIII Xiphilin*, Athens, 1937;
35. Bonnard, Andre, *Civilizația greacă*, 3 volume, Editura Științifică, București, 1967, 1969;
36. Bordeianu, Radu, *Dumitru Stăniloae: An Ecumenical Ecclesiology*, Bloomsbury Publishing, 2011;
37. Bratsiotis, P., *Ai Αγγλικανικής Εκκλησίας μετά της Ορθοδόξου*, Athina, 1939;
38. Bréhier, Louis, René Aigrain, *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, vol. V (*Grégoire le Grand, les États barbares et la conquête arabe, 590-757*), Paris, Bloud et Gay, 1938;
39. Brezeanu, Stelian, *Istoria Imperiului Bizantin*, Editura Meronia, București, 2007;
40. Bria, Pr. prof. dr. Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă (A-Z)*, ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;

III. Studii și articole

1. Afanasiev, N., „The Canons of the Church: Changeable or Unchangeable?”, în *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, 11 (1967), p. 54-68;
2. Aguzzi, Steven D., „Florovsky's 'The Boundaries of the Church' in Dialogue with the Reformed Tradition: Toward a Catholic and Charismatic Ecumenical Ecclesiology”, în *Ecumenical Trends*, 39:3 (2010), p. 8-12;

3. Alfeyev, Hilarion , „Le saint et grand concile de l'Église Orthodoxe”, în *Irénikon*, 2-3 (2011), p. 203-244;
4. Alivizatos, H., „Peri mikton gamon”, în *Ekklesiastikos Faros*, 31 (1932), p. 437-438;
5. Alivizatos, H., „L'économie d'après le droit canonique de l'Église orthodoxe”, în *Revue hellénique de droit internationale*, 4 (1950), p. 5-13;
6. Anapliotis, Anargyros, „Oikonomia im Zusammenhang mit dem Sakra-ment der Taufe”, în Richard Potz und Kyrillos Katerelos (eds.), *Kanon XXIV, Jahrbuch der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen*, Hennef, 2016, p. 17-33;
7. Anastasiou, I., „Can All the Ancient Canons be Valid Today?”, în *Kanon*, 1 (1973), p. 35-44;
8. Aristarchos, Bishop of Xenoupolis, „The notion of Economy in the Greek Orthodox Church”, în *Εἰς μνήμην Μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου (Στεφανίδου)*, Ἀθήναι, 1984, p. 117-131;
9. Avram, Drd. Florin, „Fundamentele biblice și patristice ale conceptului canonic de *oikonomia*”, în *Studia Doctoralia*, 2 (2017), p. 13-38;
10. Balsamon, Theodore, „Oikonomia and akribeia in the canons of St. Basil the Great”, în Richard Potz und Kyrillos Katerelos (eds.), *Kanon XXIV, Jahrbuch der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen*, p. 42-51;
11. Belu, Pr. prof. Dumitru, „Eclesiologia ortodoxă și ecumenismul creștin”, în *Orthodoxia*, anul XVII (1965), nr. 4, p. 507-512;
12. Bodogae, Teodor, „Strādaniile Sfântului Vasile cel Mare pentru unitatea Bisericii”, în *Mitropolia Banatului*, anul XIII (1963), nr. 11-12, p. 494-506;
13. Bonis, K., „Les trois lettres canoniques de saint Basile a Amphilocheus d'Iconuum” în *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1951), p. 62-78;
14. Boumis, Panagiotis, „Grundriß des kanonischen Rechts der orthodoxen Kirche”, în Wilhelm Nyssen / Hans-Joachim Schulz / Paul Wiertz (Hgg.), *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Band III, Düsseldorf, 1997, p. 145-179;
15. Bozikis, Anastasios, „The Orthodox Church in the Ecumenical Movement. An Appraisal of the Thoughts of Father Georges Florovsky”, în *Orthodox Tradition*, 28:1 (2011), p. 40-51;

16. Bria, Pr. prof. Ion, „Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine”, în *Studii Teologice*, anul XX (1968), nr. 1-2, p. 3-170;
17. Bria, Pr. prof. Ion, „Introducere în ecleziologia ortodoxă”, în *Studii Teologice*, anul XXVIII (1976), nr. 7-10, p. 695-704;
18. Bude, Pr. Ioan, „Aspecte arhetipale de teologie baptismală, nou-testamentară”, în *Altarul Banatului*, 7-8 (2008), p. 12-28;
19. Bulgakov, S., „By Jacob`s Well” în *Journal of the Fellowship of St. Alban and St. Sergius* 22 (1933), p. 7-17;
20. Cherciu, Viorel Dorel, „Biserica în comunism – Excurs bibliografic”, în Arhim. Casian Rușeț (coord.), *Jertfă și Mărturisire*, Presa Universitară Clujeană, Editura Diecezană, Cluj-Napoca, Caransebeș, 2017, p. 670-693;
21. Ciucur, Marcel, „Căsătoriile mixte, din nou la ordinea zilei”, în *Mitropolia Banatului*, anul XX (1970), nr. 7-9, p. 593-598;
22. Ciucur, Marcel, „Problema căsătoriilor mixte în lumina documentelor oficiale și a propunerilor comisiilor interconfesionale din ultimul deceniu”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, anul LI (1975), nr. 7-9, p. 593-598;
23. Coman, Petre, „Problema Sinodului Ecumenic în discuțiile interortodoxe din veacul al XIX-lea”, în *Ortodoxia*, anul XXII (1970), nr. 1, p. 70-79;
24. Constantelos, D. J., „Hieroi kanones kai efemeriake hieratike diakonia”, în *The Byzantine Fellowship Lectures*, 1 (1974), p. 85-97;
25. Constantinescu, Iulian Mihai L., „Știința academică a Dreptului Canonic Ortodox. Contribuțiile canoniștilor Nicodim Milaș și Joseph Zhishman”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 1-4 (2010), p. 85-105;
26. Corneanu, ÎPS Nicolae, „Fundamentarea teologică a pedobaptismului”, în *Mitropolia Banatului*, anul XXIX (1979), nr. 10-12, p. 576-589;
27. Cozma, Ioan, „Căsătoriile mixte în teoria și practica Bisericii Ortodoxe”, în *Altarul Reîntregirii*, 2 (2010), p. 147-166;
28. Cronț, Gheorghe, „Iconomia în dreptul bisericesc ortodox”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XXXVIII (1937), nr. 7-9, p. 417-448;
29. Cupane, Carolina, „Appunti per uno studio dell' oikonomia ecclesiastica a Bisanzio”, în *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 38 (1988), p. 53-73;

30. Dagron, Gilbert, „La règle et l'exception. Analyse de la notion d'économie”, în Dieter Simon (ed.), *Religiöse Devianz. Untersuchungen zu sozialen, rechtlichen und theologischen Reaktionen auf religiöse Abweichung im westlichen und östlichen Mittelalter*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1990, p. 1-18;
31. Dagron, Gilbert, Pierre Riché, André Vauchez, „Evêques, moines et empereurs (610-1054)”, în Jean-Marie Mayeur, Ch. Pietri, A. Vauchez, M. Venard (coord.), *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, t. IV, Desclée, Paris, 1993, p. 188;
32. Douglas, J. A., „The Orthodox Principle of Economy, and Its Exercise”, în *The Christian East* 13:3 (1932), p. 99-109;
33. Duchatelez, Kamiel, „La notion d'économie et des richesses théologiques” în *Nouvelle Revue Théologique*, 92 (1970), p. 267-292;
34. Duchatelez, Kamiel, „L'économie baptismale dans l'Église Orthodoxe”, în *Istina* 16 (1971), p. 13-36;
35. Duchatelez, Kamiel, „Le principe de l'économie baptismale dans l'antiquité chrétienne”, în *Istina*, 18 (1973), p. 327-358;
36. Duchatelez, Kamiel, „L'économie dans l'Église Orthodoxe”, în *Irenikon*, 66:2 (1973), p. 198-206;
37. Duchatelez, Kamiel, „Pour une valorisation de l'économie ecclésiale au Grand Concile orthodoxe”, în *Nouvelle revue théologique*, 4 (2002), p. 566;
38. Dură, Nicolae V., „Biserica creștină în primele patru secole. Organizarea și bazele ei canonice”, în *Ortodoxia*, anul XXXIV (1982), nr. 3, p. 451-469;